

Nederlandse predeterminatoren als levend fossiel

Freek Van de Velde*

NEDTAA 19 (1): 87-103

DOI: 10.5117/NEDTAA2014.1.VELD

Keywords: noun phrase, NP, predeterminers, peripheral modifiers, usage-based linguistics

1 Theoretische overwegingen

Er wordt wel eens beweerd dat het Nederlands een van de intensiefst bestudeerde talen is (zie bijvoorbeeld Jansen 2013). Misschien is dat een mythe, maar met de nieuwe *Syntax of Dutch* hebben Hans Broekhuis, Evelien Keizer en Marcel den Dikken die bewering toch wat grond gegeven, want ik geloof niet dat er veel talen zijn die kunnen bogen op een tweedelige grammatica van ruim duizend bladzijden over de nominale constituent (in dit besprekingsartikel verder afgekort als *NP*, naar het Engelse *noun phrase*) alléén. De volhardende lezer wordt beloond met een schat aan gedetailleerde observaties, die in een consequent volgehouden indeling gepresenteerd worden. Dat die grammatica in het Engels geschreven is, en zo toegankelijk is voor mensen die de objecttaal niet kennen, is erg behartigenswaardig, en het valt te hopen dat vergelijkbare projecten voor andere talen het levenslicht zien.

Toch overvalt je als lezer van dit indrukwekkende werk soms het gevoel dat de hele onderneming zijn doel wat voorbij schiet. Dat heeft, denk ik, te maken met een op zichzelf begrijpelijk, maar niet onschadelijk geval van wat bioloog Sidney Brenner *Occam's broom* ('Ockhams bezem') genoemd

* Besprekingsartikel van Hans Broekhuis & Evelien Keizer: *Syntax of Dutch: Nouns and Noun Phrases* (vol. I). Amsterdam: Amsterdam University Press, en Hans Broekhuis & Merel den Dikken: *Syntax of Dutch: Nouns and Noun Phrases* (vol. II). Amsterdam: Amsterdam University Press. In dit artikel wordt ingegaan op hoofdstuk 7 van Volume 2 van deze recent verschenen *Syntax of Dutch* (SoD), dat gaat over predeterminatoren. Voor de bespreking is het van belang eerst ook iets te zeggen over de uitgangspunten die de makers van een grammatica zoals de SoD hanteren. In §2 wordt een en ander toegelicht met concrete voorbeelden en corpusonderzoek.

heeft, een stuk gereedschap waarmee je ongelegen feiten onder de mat kunt vegen. Ik doel hier op het door Broekhuis et al. nogal gemakkelijk ter zijde schuiven van inzichten uit de ‘gebruiksgebaseerde benadering’ van taal (zie onder andere Barlow & Kemmer 2000; Bybee 2006, 2010; Bybee & Beckner 2010 en, voor het Nederlands, Verhagen 2005). Op zichzelf is het natuurlijk verstandig bij het maken van een overzichtsgrammatica niet alle recente theoretisch inzichten tegelijkertijd te honoreren in de beschrijving van de taalfeiten. Dan moeten namelijk allerlei zijpaadjes ingeslagen worden die voor de gebruiker van zo’n grammatica misschien niet ter zake doen. De taalfeiten blijven onder verschillende visies vaak onaangetaast: of je nu de NP- of DP-analyse aanhangt, het lidwoord gaat in het Nederlands onveranderlijk vooraf aan het nomen.¹ Maar onder een gebruiksgebaseerde opvatting van grammatica blijven de taalfeiten niet gelijk. Niet in de zin dat het lidwoord plots niet vooraf zou gaan aan het nomen, maar er wordt op een heel andere manier aangekeken tegen variatie en verandering. Taal wordt gekenmerkt door variatie, en die kan niet buitenspel gezet worden in de beschrijving van de grammatica (zie Geeraerts & Kristiansen, te versch.). Bybee (2010: 6) formuleert dat als volgt:

it is important not to view the regularities as primary and the gradience and variation as secondary; rather the same factors operate to produce both regular patterns and deviations.

De neiging van de auteurs om gebruiksgebaseerd onderzoek links te laten liggen, blijkt al meteen uit de inleiding:

The main objective of SoD is to present a synthesis of currently available syntactic knowledge of Dutch. It gives a comprehensive overview of the relevant research on Dutch that not only presents the findings of earlier approaches to the language, but also includes the results of the **formal** linguistic research carried out over the last four or five decades that often cannot be found in the existing reference books. (p. ix, nadruk toegevoegd)

en:

Our goal of describing the internal structure of phrases and sentences means that we focus on competence (the internalized grammar of native speakers), and not on performance (the actual use of language). This implies

¹ DP: determiner phrase.

that we (...) will not systematically incorporate the findings of currently flourishing corpus/usage-based approaches to language: this will be done only insofar as this may shed light on matters concerning the internal structure of phrases. (p. x)

Nu is het natuurlijk nog maar de vraag of competence en performance gescheiden kunnen worden. Volgens formeel georiënteerde taalkundigen wel, maar functionele gebruiksgebaseerde benaderingen ontkennen dat zo'n onderscheid valide is. Er is alleen maar performance. Daar hebben die benaderingen natuurlijk goede redenen voor. Uit onderzoek in het spoor van de Emergente Grammatica (Hopper 1987, 1998), later ondergebracht in de Grammaticalisatietheorie (Hopper & Traugott 2003, Narrog & Heine 2011), blijkt duidelijk dat het hele grammaticale systeem voortdurend in beweging is. Taalgebruikers volgen geen grammaticale regels, maar laten zich leiden door dikwijls heel lokale analogieën en door zogenoemde 'exemplaren': elke nieuwe instantie van een constructie heeft een impact op hoe die constructie opgeslagen wordt en nadien weer beschikbaar is voor hergebruik. Een synchrone momentopname van een taal laat allerlei onverklaarbare losse eindjes zien, die pas duidelijk worden als we de diachronie of de discursieve en (dia/socio)lectale context verdisconteren.²

Een concreet voorbeeld op het domein van de NP zijn determinatoren. Het afbakenen van determinatoren is een hachelijke kwestie, en zoals aangetoond wordt in Van de Velde (2009, 2010a, 2011a) en Ghesquière & Van de Velde (2011) heeft dat te maken met het feit dat sommige elementen nog niet zo ver gevorderd zijn op hun diachrone pad naar determinatoren als andere: de possessiva zijn al helemaal opgenomen in de groep van de determinatoren, maar een halfpronomen als *zulk* doorloopt dat proces wat trager en behoudt tot op vandaag een aantal kenmerken die het had toen het nog geen determinator was. Een adjectief als *volgend* zit nog middenin de diachrone overgang van adjectief naar determinator. Bovendien – niet onbelangrijk – is de determinator-kavel ('slot') als zodanig emergent: als syntactisch sjabloon kristalliseert die pas uit doordat individuele lexemen zich syntactisch vergelijkbaar gaan gedragen. Er is natuurlijk niets op tegen

2 De Amerikanen zijn trouwens niet de enigen of de eersten die op de gedachte gekomen zijn dat diachronie niet gemist kan worden in een synchrone beschrijving. Neerlandici als Van der Lubbe (1968: 8) en Van Bree (1996: 84) verwijzen naar de Zwitser Hans Glinz, die taal treffend als een "schichthaftes System" en een "Systemoïde" beschrijft. Merk trouwens op dat een synchronicus als Van der Lubbe in zijn inleiding verschillende pagina's lang ingaat op de kwestie van de diachronie (1968: 7-11), met zinvolle overwegingen die ten enenmale ontbreken in de SoD.

om het recalcitrante grammaticale gedrag van *zulk* in een grammatica te beschrijven in al zijn details, maar echt begrijpen wat er aan de hand is, kan alleen door de diachronie in rekening te brengen.³ En dat geldt evenzeer voor predeterminatoren, zoals *al* en *heel*.

2 Predeterminatoren

2.1 Paradigmagenoten van *al* en *heel*

In het SoD-hoofdstuk over predeterminatoren wordt een omstandig verslag gegeven van welke elementen in de predeterminator-kavel kunnen staan in het Nederlands. Dat zijn er op het eerste gezicht maar twee: *heel* en *al*. Die beide woorden kunnen behalve vlak voor de determinator ook respectievelijk na of op de plaats van de determinator staan, en soms ook ergens anders in de zin, in drijvende ('floating') positie, en dat levert veel stof tot beschrijven op voor de SoD: het hoofdstuk over predeterminatoren beslaat ongeveer 100 pagina's. In al die pagina's ontbreekt echter een grote generalisatie, namelijk dat de predeterminator in het Nederlands eigenlijk een aflopende zaak is. Het eigenaardige syntactische gedrag van de kavelbezitters is in dat licht een stuiptrekking van een constructie die de kern van de grammatica verlaten heeft. Wat oneerbiedig uitgedrukt zou je predeterminatoren levende fossielen kunnen noemen.

Broekhuis en Den Dikken (de auteurs van Vol. 2) zijn niet helemaal blind voor de taalgeschiedenis en ze wijzen er bijvoorbeeld op dat *beide* en geïnflecteerd *alle* als predeterminator nog aangetroffen kunnen worden in archaisch en heel formeel taalgebruik (p. 967), of dat ongeïnflecteerd *heel* als predeterminator niet erg gebruikelijk is in het hedendaags gesproken Nederlands (p. 997), of dat *gans* een archaische vorm is die niet meer aangetroffen wordt in de hedendaagse omgangstaal (p. 1020, zie p. 1037 voor een vergelijkbaar oordeel over *geheel*).⁴ Maar hun conclusie is dus telkens dat

3 Met moet hierbij goed voor ogen houden dat SoD niet bedoeld is als naslagwerk voor bijvoorbeeld extramurale neerlandici die willen weten hoe ze een bepaalde grammaticale constructie moeten gebruiken in het Nederlands, maar als wetenschappelijk naslagwerk, dat taalwetenschappers inzicht moet verschaffen in de structuur van de grammatica. In dat geval wil je voorbij de regels voor het gebruik ook tot een verklaring komen. Op dezelfde manier zijn ook andere wetenschapsdomeinen 'gehistoriciseerd' (zie ook Van de Velde 2010b): de anatomie van het menselijk lichaam kan onmogelijk om de evolutionaire geschiedenis heen.

4 Het staat trouwens nog te bezien of de auteurs hier gelijk hebben in hun categorieke oordeel over *geheel* en *gans*. Corpusonderzoek wijst uit dat die af en toe nog voorkomen als predeterminator: *Geheel de weerzinwekkende bevolking van Napels bevond zich buiten* (2003, NRC); *Ze hebben alles wat ze willen, een mooie tropische vakantie onder het oog van gans het volk*

element X of element Y niet langer kan optreden als predeterminator.⁵ De mogelijkheid dat de hele predeterminatorkavel zélf verouderd is, lijken ze niet in overweging te nemen – terwijl die conclusie in de literatuur al wel geopperd is (zie Van de Velde 2009). De SoD voorziet het gebruik van het dollarteken in grammaticaliteitsoordelen voor “special status: old-fashioned, archaic, very formal, incoherent, etc.” (p. viii).⁶ Maar eigenlijk zou je dus een dollartekentje voor de constructie als dusdanig kunnen zetten:

- (1) [_{DP} ^{\$}Predeter. D ... [_{NP} ... N ...]] (gebaseerd op de structuur op p. 9 en p. 13)

Op het eerste gezicht is dat wat overdreven, want een predeterminator als *heel* is bijvoorbeeld springlevend, maar wat ik hier bedoel, is dat *heel* en *al* eigenlijk de uitzondering zijn. De grote beweging is er een van afnemend gebruik, en in een gebruiksgebaseerde benadering is dat (vaak) een symptoom van het wegtrekken uit de grammatica.⁷

Je kunt de situatie vergelijken met de vondst in 1938 van een Coelacanth, een vis waarvan men voordien dacht dat die al uitgestorven was sinds het late Krijt. Die Coelacanth was in 1938 springlevend en andere Coelacanthen zwemmen vandaag nog steeds rond, maar hun verwantschap met andere soorten wijst op een speciaal statuut: ze zijn bijvoorbeeld nader verwant met zoogdieren dan met naar uitzicht veel vergelijkbaarder straalvinnige vissen. En zo is het ook met de predeterminatoren: natuurlijk zijn *al* en *heel* springlevend, maar vanuit een breder perspectief hebben ze een speciaal statuut, wat precies de grootste gemene deler is van het dollartekentje in de SoD: “special status”.

(1999, NRC), al moet je je de vraag stellen of krantentaal tot de omgangstaal behoort, en of in dit laatste voorbeeld niet (misschien onbewust?) gezinspeeld wordt het gevleugelde woord *De tael is gansch het Volk*.

5 Of: niet langer kan optreden als predeterminator in bepaalde contexten. Op p. 951 wordt bijvoorbeeld het historisch geattesteerde gebruik van ongeflecteerd *al* als predeterminator bij enkelvoudige nomina genoemd (b.v. *al de vloot*), een gebruik dat tegenwoordig ongrammaticaal is.

6 Het label ‘incoherent’ hoort hier trouwens niet thuis, me dunkt. Overigens duikt het dollarteken merkwaardigerwijs nooit op in Hoofdstuk 7 wanneer een predeterminator ouderwets gebruikt is.

7 Dat is ook elders in de grammatica het geval. Van der Horst & Van der Horst (1999) spreken over de “leegloop” van het indirect object, een idee dat verder ook uitgewerkt wordt in het werk van Coleman (2012:356 en daar geciteerde literatuur). Allerlei indirecte objecten die vroeger wel mogelijk waren worden steeds minder frequent.

Als we de netten immers wat breder uitgooien, dan blijken in het Nederlands vrij recent verschillende predeterminatoren bestaan te hebben. Tot het begin van de twintigste eeuw had het Nederlands nog adjectiefgroepen met een graadbijwoord in de predeterminator­kavel, en naast *heel* en *al*, konden tot voor kort ook nog *geheel*, *gans*, *alle*, *beide* en *half* als predeterminator voorkomen.⁸ En verder ook nog *alle* plus een hoofdtelwoord en *allebei*, twee constructies die nog steeds voorkomen. Voorbeelden van al deze mogelijkheden worden gegeven in (2)-(11).⁹

- (2) O, hoe haatte hij ze met **al** de heftigheid waartoe zijn hartstochtelijke onbeheerstheid in staat was (1936, De Gids)
- (3) Swaanenburg is een doodsvijand van **heel** het schoolse pedantisme van zijn tijd. (1936, De Gids)
- (4) (...) de door mij gecursiveerde woorden acht ik van **zoo sterk** een beeldende kracht, dat ik mij niet weerhouden kan, onzen auteur verlot te vragen, ze als korte kenschets van zijn werk van hem te mogen leenen. (1913, De Gids)
- (5) Dezelfde geest van kritiek, van oneerbiedigheid spreekt uit **geheel** het gedicht (...) (1921, De Gids)
- (6) Je collectie vindt geen weerga, in **gansch** de Egeïsche zee! (1934, De Gids)
- (7) Mijn vader was er toe gekomen te gelooven wat hij aan **alle** de gasten verhaalde (De Gids, 1932)
- (8) langs de'overenwedergejokten aan **beide** de landen gemeenzamen Zee-onderspoelden rotsrand. (1928, De Gids)
- (9) Ziedaar het voornaamste probleem dat door de geweldige ontwrichting van **half** de beschaafde wereld is opgeworpen (1917, De Gids)
- (10) Bij **alle drie** de schrijvers van de beste sociale romans, die in het vorig jaar verschenen, is er een dronkenmans-scène, een gemeenschappelijke maaltijd, een sterfgeval. (1934, De Gids)
- (11) Boven de menschen, die allemaal in de straat waren, uit, stonden de huizen aan **allebei** de kanten. (1904, De Gids)

8 De groep met graadbepaald adjectief heeft een speciale ontstaansgeschiedenis in het Nederlands, en past niet helemaal in het rijtje (zie Van der Horst & Van de Velde 2003 en Van de Velde & Van der Horst 2013).

9 Ik heb voor deze bespreking vooral gebruik gemaakt van het corpus *De Gids*, dat bestaat uit de jaargangen 1837-1936 van het tijdschrift *De Gids* en in totaal zo'n 70 miljoen tokens bevat, met een vork van ongeveer 400.000 tot 1.000.000 woorden per jaargang. Dit corpus heeft zijn nut bewezen in historisch-taalkundig onderzoek, voor het eerst in Van de Velde (2007), later in tal van andere artikelen, onder andere ook in het werk van Timothy Coleman. Daarnaast heb ik ook gebruik gemaakt van het Literom-corpus (zie Van de Velde 2007, 2009) voor details.

Al die elementen hebben op verschillende momenten de aftocht geblazen uit de predeterminatorkavel. Sommige zijn in het corpus *De Gids* al verouderd: de (manueel gefilterde) treffers van de combinatie *alle de* komen in verdacht frequente mate voor in historische citaten, ambtelijk proza of in poëzie, zoals in (12), en predeterminator *zo ADJ* komt (binnen de PP, zie voetnoot 11) niet meer voor in het laatste decennium van het corpus *De Gids*, maar daar staat dan weer tegenover dat gevallen als (10) tot op heden niet uitgesloten zijn.¹⁰

- (12) Ziet den rampspoedgen, den in boei geslagen god, Mij, vijand van Zeus, en bij *alle de* goön Die betreden de vloeren van Zeus' hoog hof, Tot het uiterst gehaat om te machtige min Tot het sterflijk geslacht. (*De Gids*, 1912)

Zoals meestal het geval is in de taal met constructies die verschijnen of verdwijnen is het niet goed mogelijk om een tijdstip vast te stellen waarbij een constructie niet meer grammaticaal is. Dat is op het niveau van de taalgemeenschap, maar ook op het niveau van het individu zelf een gradueel proces. Hoe zit dat dan met bijvoorbeeld het gebruik van onverbogen *al* als predeterminator?

Corpusonderzoek laat zien dat zelfs voor predeterminator *al* in de 19^e eeuw het pleit al min of meer beslecht was.¹¹ In de Grafiek 1 wordt per decennium het aantal voorkomens van de constructie *al + de* per miljoen woorden weergegeven. Door de punten is een lineaire-regressielijn (volle lijn) en een locale-regressielijn (Lowess) (stippellijn) getrokken, die de trend samenvatten.¹² Voor het corpus 'De Gids' (de bolletjes) zie je dat op nauwelijks 100 jaar tijd het gebruik van deze constructie meer dan gehalveerd is.¹³ De driehoekjes

10 Er is nog een voorbeeld uit de jaren 30: *Hoe maakt het Uw gezin in zoo droevig een winter* (*De Gids* 1931), maar dat blijkt bij nadere inspectie een citaat uit een historische briefwisseling.

11 Ik heb met behulp van de AntConc-software (Anthony 2011) gezocht naar gevallen van *al* gevolgd door *de* (maar niet *het*). Om het aantal treffers te beperken, en om er zeker van te zijn dat *al* wel degelijk tot de NP behoorde als predeterminator, heb ik gezocht naar voorkomens die volgen op een van de volgende preposities: *aan, bij, in, met, op, uit, van*. Dat leverde, na het manueel overlopen voor het uitwiden van false positives, 4944 treffers op.

12 De grafiek is gemaakt met het software-pakket R (R Core Team. 2012. *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna. <http://www.R-project.org>). Merk op dat de regressielijnen door de punten per decennium gaan, en geen rekening houden met de absolute verschillen in aantallen tussen de decennia. Decennia met een groter absoluut aantal observaties wegen dus niet meer door in het traject van de regressielijnen.

13 In principe zou het natuurlijk beter geweest zijn de verhouding te berekenen tussen het gebruik van *al(le)* als predeterminator en van *al* als determinator, maar *al(le)* als determinator

zijn de voorkomens per miljoen woorden in de jaargangen 1993-1994 en 2003-2004 van het corpus Literom (resp. 3.423.685 en 2.654.303 tokens). Die liggen volkomen in lijn met de extrapolatie op basis van het corpus De Gids.¹⁴ Met de bedenking dat het taalgebruik in geschreven teksten in literair-culturele tijdschriften conservatiever is dan de gesproken omgangstaal, bevat de grafiek een sterke aanwijzing dat ongeïnfecteerd *al*, een van de laatste bastions van de predeterminator, geen deel uitmaakt van de 'kerngrammatica van de omgangstaal', en daar is het de auteurs van de SoD toch om te doen, zoals blijkt uit hun inleiding (zie p. xii). Dat geldt weliswaar alleen voor die syntactische contexten waarin de auteur de keuze heeft om *al* als determinator of predeterminator te gebruiken. Wanneer *al* gevolgd wordt door een andere determinator dan het lidwoord (*al mijn, al die* etc.), dan is de predeterminator wel nog beschikbaar. Je zou kunnen zeggen: de taalgebruiker vermijdt de predeterminator 'als het even kan'. Dat zien we trouwens ook nog elders in de grammatica: een verouderde constructie is soms resistent in contexten waarin er goede redenen voor zijn (zie Van de Velde 2009, hfst. 8 en De Smet & Van de Velde 2013 voor een uitvoerig onderbouwde studie naar verouderde extrapositie in transparante vrije relatiefzinnen). Voor het enigszins gewrongen statuut van *al* + determinator pleit indirect ook de observatie dat in niet-geredigeerde teksten (chat-materiaal) de combinatie soms aan elkaar vast geschreven wordt. Merk op dat in de gevallen in (13)-(15) *al* en de determinator de enige woorden zijn die 'onterecht' aan elkaar geschreven worden, waaruit blijkt dat de chatters verder wel een idee hebben van waar het ene woord stopt en het andere begint.¹⁵

(13) eindelijk na **aldie** tijd iemand gevonde die ik echt haat (Moroccorp)

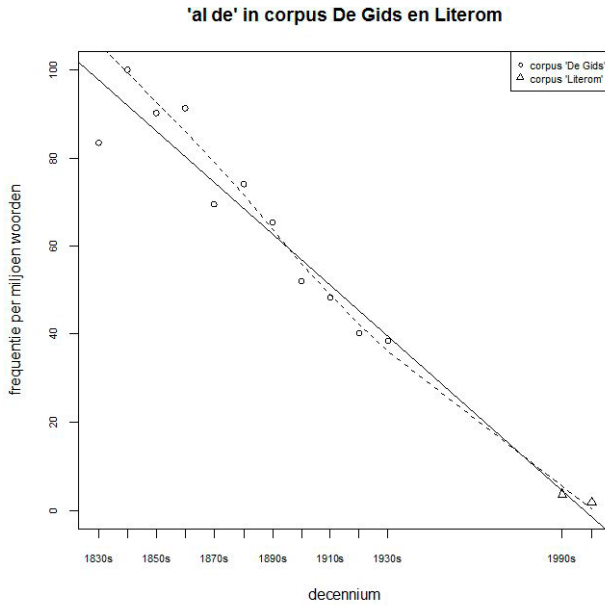
(14) ik laat je toch **aldie** stenen eten Sally (Moroccorp)

(15) komt door **alzijn** vriendjes eh (Moroccorp)

is zo frequent, dat dit onbegonnen werk was voor dit besprekingsartikel. Vandaar dat gekozen is voor het aantal treffers per miljoen woorden.

14 Ik zie in dit besprekingsartikel af van een vergelijkbare grafiek voor *heel de*, omdat er in de 19^e eeuw lexicale competitie is met *geheel* en *gans(ch)*, wat het zicht op de trend vertroebelt. Een eerste blik op de data leert echter dat de trend hier niet lineair dalend is. Er is integendeel zelfs een heropleving te zien van het patroon met predeterminator (*heel de wereld*), maar hier moeten we voor ogen houden dat *heel* niet als determinator gebruikt kan worden (**heel wereld*), en het in de adjectiefpositie moet concurreren met het homonieme *heel* in de betekenis 'niet stuk' (zie SoD voor de ingewikkelde semantische onderscheidingen).

15 De data komen uit het *Moroccorp* (Ruetten & Van de Velde 2013), een corpus van tien miljoen woorden Marokkaans-Nederlands chatmateriaal. In Van de Velde & Weerman (2014) laten we zien dat het *Moroccorp* gebruikt kan worden om innovatieve morfologische patronen bloot te leggen.

Grafiek 1 Predeterminator *al* in het geschreven Nederlands

Anders gezegd: als je een gebruiksgebaseerd perspectief inneemt, is er eigenlijk geen hard onderscheid tussen ‘ongrammaticale’ predeterminatoren als *gans*, *beide* etc., die derhalve ontbreken in de SoD, en een ‘echte’ predeterminator als *al*, tenminste wanneer die gevolgd wordt door het lidwoord. Het onderscheid betreft meer de graad dan de aard van ongrammaticaliteit (zoals altijd met grammaticaliteitsoordelen, zie Van der Horst 1995).

Je kunt erover discussiëren in welke mate het voor een synchrone grammatica nodig is bijna tweehonderd jaar terug te gaan in de tijd, maar een corpusonderzoek dat een trend te zien geeft, is een wetenschappelijker maat dan de grammaticaliteitsoordelen waarvan druk gebruik gemaakt wordt in de SoD. Die zijn ingedeeld volgens een schaal (*, ??, ? en (?)), maar het is niet duidelijk wanneer welke beoordeling gebruikt is. De auteurs geven her en der te kennen te rade te zijn gegaan bij informanten, maar welke informanten dat precies waren, of hoeveel informanten, daar komt de lezer niet achter. Onderzoek toont weliswaar aan dat grammaticaliteitsoordelen goed repliceerbaar zijn en dus een hoge graad van betrouwbaarheid (*relia-*

bility) hebben (Sprouse & Almeida 2012; Van Oostendorp 2013)¹⁶, maar dat is nog iets anders dan validiteit (*validity*): de beoordeelde zinnen zijn tot op zekere hoogte artificieel, zeker als je gelooft in het primaat van ‘performance’ (zie hoger, en ook het besprekingsartikel van Hans Smessaert in dit nummer), en staan in dat opzicht in zijdelings verband tot het eigenlijke onderzoeksobject. In de SoD wordt verder af en toe gebruik gemaakt van Google-tellingen. Nu is Google gezien de omvang van het materiaal en de snelheid van de zoekfunctie een heel geschikte bron om na te gaan of een bepaalde constructie al of niet voorkomt (zeker als die infrequent is), en de concrete attestaties zijn natuurlijk bona fide voorbeelden die niet misstaan in een grammatica, maar de schattingen van Google over het *aantal* gevonden treffers zijn notoir onbetrouwbaar. De gerapporteerde cijfers kunnen niet gebruikt worden in een grammatica met een wetenschappelijke pretentie.

Wat geldt voor de diachronie, geldt ook voor regionale en sociale variatie. De grammaticaliteitsoordelen vertonen een regionale vertekening. Dat geven de auteurs trouwens ook ruiterlijk toe in hun inleiding, waar ze zeggen zich “om praktische redenen” te beperken tot de variëteit van het Nederlands die gesproken wordt in het noordwesten van Nederland. Nu heb ik wel begrip voor de vaststelling dat er over regionale verschillen niet zoveel bekend is, maar het opnemen van een Vlaming in de redactie, of het uitbreiden van de – zoals gezegd obscure – groep informanten bij wie de auteurs bij twijfel te rade gaan, had problemen kunnen voorkomen. De constructie met negatief-polair *heel*, zoals in (16)-(17), kennen heel wat Vlamingen vermoedelijk alleen door blootstelling aan Noord-Nederlands taalgebruik, en het oordeel dat *gans* uit het Nederlands verdwenen is (zie hoger), zullen heel wat Vlamingen niet delen. Was hier niet beter gekozen voor een opzet zoals in de Engelse grammatica van Biber et al. (1999), waarin veel aandacht is voor variatie?

(16) Ik had het hele mens niet gezien (p. 1014)

(17) Ik was die hele Bert Mulder allang vergeten (p. 1014)

Het hoofdstuk over de predeterminatoren in de SoD is een synchrone, regionale momentopname, en daar kleven dezelfde bezwaren aan als aan een ‘film still’: zo’n bevroren weergave levert vaak een pakkend beeld op en onthult soms iets over de acteurs die de hoofdrollen spelen, maar het is doorgaans ruim onvoldoende voor een bevredigend idee van de plot. Voor

¹⁶ Zie echter Gibson & Fedorenko (2013) voor andere conclusies.

de grammatica is dat niet anders. De grote generalisatie voor de predeterminatoren is dat die op weg zijn naar de uitgang, maar dat kom je alleen via een omweg te weten.

Een mogelijke tegenwerping is dat het gebruik van Ockhams bezem om variatie en verandering onder het tapijt te vegen in de SoD geen afbreuk doet aan de juistheid van de beschreven feiten: *al* en *heel* en *alle drie* staan in (2), (3) en (10) op de positie van de predeterminator, en die kan dan wel aan het wegdeemsteren zijn, maar als je een dergelijke NP wil ontleden, dan moet je de structuur in (1) hanteren, al dan niet met het dollartekentje. Dat is echter niet altijd het geval. Waar het enigszins misloopt in de SoD, is bij de behandeling van focuspartikels op p. 1048-1049. De kwestie wordt behandeld in de volgende subsectie.

2.2 Kopbepalingen

Voor de focuspartikels wordt Ockhams bezem zo intensief gebruikt dat er meer onder de mat verdwijnt dan er overblijft: op die twee pagina's wordt een korte motivering gegeven waarom focuspartikels in de NP niet behandeld worden en daarmee is de kous af.

Wat hier wellicht een rol gespeeld heeft, is het uitgangspunt dat de determinator de buitenste schil vormt rond de NP. In de formele literatuur is dat idee helemaal doorgetrokken en is de NP sinds Abney (1987) herdoopt in DP. In die visie vormt de determinatorprojectie het sluitstuk van de NP. Dat geloof gaat vaak zo ver dat ook in talen die helemaal geen lidwoord hebben, een D-schil aangenomen wordt. Die heet dan bedekt gerealiseerd te zijn. Predeterminatoren zijn in zo'n visie in principe nog wel te accommoderen: elementen als *heel* en *al* vormen dan een soort voorgeborchte bij de eigenlijke determinator. De SoD is merkwaardig karig met informatie over de onderliggende structuur van NPs met predeterminatoren. In Hfst. 7 lees je er niks over. De enige aanwijzing is de structuur op p. 13 (Hfst. 1), waarin de predeterminator als een bepaling bij de eigenlijke determinator hoort, zie (18).¹⁷

(18) [_{DP} al/heel D [_{NumP/QP} [_{NP} A N complement]]] non-restr. modifiers (p. 13)

Op zichzelf is het eigenlijk wel mooi dat de SoD zich niet te diep in de discussie mengt, maar de structuur in (18) suggereert toch een zekere sympathie voor de DP-aanpak.

¹⁷ Ik gebruik hier de term *bepaling* in de brede zin, generaliserend over *modifiers*, *specifiers* en *complements*.

In zo'n visie op de NP is het enigszins hinderlijk als er nog een extra schil rond de determinatoren zou zitten. Toch zijn er gevallen waar dat zo is. Het Nederlands heeft focuspartikels, die in (of misschien 'bij') de NP uitgedrukt worden.

(19) Zelfs de buurman heb ik niets verteld (p. 1048)

Stel dat je voor focuspartikels een aparte 'FP'-schil zou voorzien, en je zou die FP-schil helemaal aan de buitenzijde situeren aangezien focuspartikels in de marge van de NP staan, is de hele DP/NP dan eigenlijk geen FP?¹⁸ Dat zou ingaan tegen de internationale formele literatuur, en heeft ook het nadeel dat focuspartikels lang niet zo vaak en voorspelbaar voorkomen als determinatoren. Van die optie is afgezien in de SoD. Voor wie de DP-analyse niet aanhangt – de meerderheid van de functioneel georiënteerde taalkundigen – is het minder problematisch dat het nomen een wisselend aantal hogere schillen kan bevatten: de DP-schil is geen universele eigenschap in het nominale domein, net zomin als de kavel voor focuspartikels. Sommige talen (of taalfasen) hebben zo'n laagje, andere niet. In de SoD is geen apart hoofdstuk voor de kavel waarin focuspartikels en hun paradigmagenoten terechtkomen. Ze worden als een soort van epiloog behandeld in Hfst.7 over de predeterminatoren, wellicht op grond van het idee: alles vóór de determinator is een ondergeschikte toevoeging bij de eigenlijke determinator. Maar dan wordt de feiten geweld aan gedaan: focuspartikels zijn geen paradigmagenoten van predeterminatoren *heel* en *al*. Die laatste zijn onderling niet combineerbaar, terwijl focuspartikels wel met *heel* of *al* gecombineerd kunnen worden, zie (20). Focuspartikels zijn verder ook stapelbaar, hebben een andere semantiek en staan systematisch vóór de predeterminatoren *heel* en *al*. Die *hard ordering constraint* is voor Payne & Huddleston (2002) in hun Engelse referentiegrammatica ook een doorslaggevend argument om ze in verschillende kavels onder te brengen (predeterminers vs. peripheral modifiers). Voor het Nederlands wordt diezelfde argumentatie gevolgd in Van de Velde (2009, 2010c), die ze 'kopbepalingen' noemt, in navolging van Paardekooper (1971) en Vandeweghe (2000).

18 Ik ga hier uit van de gedachte dat de links-perifere positie van determinatoren een doorslaggevend argument is geweest om het geheel als een DP te beschouwen, en maak hier abstractie van eventuele andere argumenten om de determinator als de kern van de DP te zien.

- (20) En met **zelfs al** die rijkdom die je hier in NL had was je emotioneel te arm om die jongen te helpen.¹⁹

Maar zelfs als de focuspartikels gezien worden als paradigmagenoten van de predeterminatoren *heel* en *al*, dan nog is het een twijfelachtige beslissing om er zo weinig aandacht aan te besteden als in de SoD gedaan wordt. De motivering om ze terzijde te schuiven overtuigt niet helemaal. Die motivering is dat focuspartikels ook voorkomen met andere types constituenten, bijvoorbeeld met voorzetselconstituenten, zie (21). In het Nederlands zijn er wel meer elementen die in verschillende contexten voorkomen: het adjectief/adverbium *aanzienlijk* kan onder andere bij nomina, adjectieven en verba staan, zie (22)-(24), maar dat betekent niet dat het niet in een hoofdstuk over bepalingen in de adjectiefgroep thuishoort.

Bovendien kunnen predeterminatoren zoals *alle drie* net zo goed met verschillende types constituenten gecombineerd worden: soms staan ze syntactisch in de NP, zoals in (25), en soms staan ze op zinsniveau, zoals in (26). Ik hoop dan ook dat de auteurs hun belofte op p. 1049 gestand doen, waar ze schrijven: “We therefore postpone the discussion of these focus elements to some other occasion, where we can give a more comprehensive discussion of them”.

- (21) Zelfs/Ook met de buurman heb ik nog niet gesproken. (p. 1049)
 (22) een **aanzienlijk** geldbedrag (2003, Het Parool)
 (23) **aanzienlijk** liefdevollere erotiek (Corpus Gesproken Nederlands, fv800493)
 (24) (...) dat dit de resultaten **aanzienlijk** kan verbeteren (Corpus Gesproken Nederlands, fv400009)
 (25) Achteraf blijkt dat het geld van **alle drie** de rekeningen was opgenomen bij de SNS Bank in Amersfoort (2003, Het Parool)
 (26) Henin had de andere drie finales tegen Clijsters **alledrie** gewonnen (2003, NRC)

Een bijkomende complicerende factor is dat de focuspartikels, anders dan de predeterminatoren, een enorm uitgebreide, en bovendien immer groeiende groep paradigmagenoten heeft (zie Van de Velde 2009, 2010c voor het Nederlands en Panye & Huddleston 2002: 436-439 en Van de Velde 2011b, 2012 voor het Engels). Naast focuspartikels moeten ook zinsadverbia en syntactische

¹⁹ Google hit, <http://www.eo.nl/beam/programma/bestemmingonbekend/aflevering-detail/niek-en-tom/reacties/4/>, bezocht op 27/10/2013.

amalgamen zoals transparante vrije relatiefzinnen tot de kopbepalingen gerekend worden, zie resp. (27)-(28). In tegenstelling tot focuspartikels ontberen die paradigmagenoten de mogelijkheid om in drijvende positie gebruikt te worden (d.w.z. van hun focusdomein gescheiden).

- (27) Eén politicus is naar het ziekenhuis afgevoerd met **vermoedelijk** een gebroken rib (2003, NRC)
- (28) Ik probeer me zo ver mogelijk te houden van **wat bekendstaat als** de grachtengordel (2001, Trouw)

Ook diachroon vertonen de kopbepalingen dus een totaal andere trend dan de predeterminatoren: de ene groep groeit, de andere krimpt, maar ook dat krijg je pas goed in het vizier als je bereid bent om corpusonderzoek te doen zoals het hierboven beschrevene.

Kortom, ik had het eleganter gevonden als de kopbepalingen een apart hoofdstuk hadden gekregen in de SoD, en als ze dan toch in hetzelfde hoofdstuk moeten staan, dan had op zijn minst de grote trend (drift) vermeld kunnen worden dat de kavel vóór de determinator in het Nederlands steeds strikter voorbehouden raakt voor kopbepalingen, die interpersoonlijke noties uitdrukken (epistemische modaliteit etc.), en dat klassieke predeterminatoren die vaak op het semantische terrein van kwantificatie gesitueerd kunnen worden, stelselmatig terrein verliezen.

3 Tot slot

Wat moeten we nu denken van de SoD? Het werk an sich is verbluffend. In het huidige academische bestel waarin wetenschappers hun onderzoek bij voorkeur in hapklare stukken moeten versnijden in de vorm van artikelen, is het niet vanzelfsprekend om een meerdelige overzichtsgrammatica te schrijven. Dat Nederlandse-taalkundigen op korte tijd toch een aantal van die boekwerken het licht hebben kunnen laten zien (zoals Van der Horst 2008 en nu dus Broekhuis et al. 2013 en te versch.) is een niet te onderschatten verdienste. Maar het valt te vrezen dat dit genre op zijn terugweg is, en niet alleen door de veranderende wetenschaps sociologische omstandigheden waarvan net sprake was. Er zijn ook inhoudelijke redenen waarom een overzichtsgrammatica in de vorm van de SoD voor wetenschappelijke doeleinden almaar meer een historisch curiosum wordt: inzichten uit de gebruikgebaseerde grammatica hebben aan het licht gebracht dat een synchrone stabiele grammatica een epifenomeen is van wat op een

dieperliggend niveau een voortdurend veranderend conglomeraat van constructies is. De beschrijving daarvan is lastiger, en moet ook de diachronie en de synchrone variatie in rekening brengen. Een overzichtsgrammatica als de SoD heeft moeite met de troebele afbakening van ‘regels’, en moet zich op een vaak onsystematische manier bedienen van vage karakterisering en als “special status: old-fashioned, archaic, very formal, incoherent, etc.” Voor sommige van de beperkingen kan tot op zekere hoogte begrip opgebracht worden: het schrijven van een referentiegrammatica veronderstelt dat allerlei rafelige randjes weggeknipt worden, maar het beperkt wel de slagkracht van de SoD op het wetenschappelijke veld. Onwillekeurig ga je denken aan Whitehead en Russell, die jarenlang onverdroten aan hun *Principia Mathematica* werkten, om ten slotte te moeten vaststellen dat de funderingen van het bouwwerk onherroepelijk aangetast waren door Gödels onvolledigheidsstellingen. Waarmee ik niet wil suggereren dat het dollartekentje voor ‘old-fashioned, archaic, very formal, incoherent’ bij het hele boek zelf moet staan. Voor de Standaardtaal heeft de SoD een belangrijke codificerende functie, en het oog voor detail dat de auteurs bij de analyse hebben gehad, strekt zonder meer tot aanbeveling. In zijn genre is de SoD van een ongeziene diepgang.²⁰

Aangehaalde literatuur

- Abney, Steven P. 1987. *The English noun phrase in its sentential aspects*. Doct. Diss. MIT.
- Anthony, Laurence. 2011. *AntConc* (Version 3.2.2) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Available from <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/>.
- Barlow, Michael & Suzanne Kemmer (eds.). 2000. *Usage-based models of language*. Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad & Edward Finegan. 1999. *The Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Pearson Education.
- Broekhuis, Hans et al. 2013 en te versch. *Syntax of Dutch*. (verschillende volumes).
- Bybee, Joan. 2006. ‘From usage to grammar: the mind’s response to repetition’. *Language* 82(4): 711-733.
- Bybee, Joan. 2010. *Language, usage, and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan & Clay Beckner. 2010. ‘Usage-based theory’. In: B. Heine & H. Narrog (eds.), *The Oxford handbook of linguistic analysis*. Oxford: Oxford University Press, 827-855.
- Colleman, Timothy. 2012. ‘Ditransitieve constructies in het Nederlands: semasiologische en onomasiologische kwesties’. *Nederlandse Taalkunde* 17(3): 345-361.

²⁰ Epiloog: de verjaardag van Sinterklaas (nauwkeuriger: zijn naamdag) wordt op p. 1024 verkeerdelijk op 5 december gesitueerd. Dat moet zijn: 6 december. Het exclusief Nederlandse gebruik om de avond voordien te feesten is eenieder van harte gegund, maar Sint Nicolaas blijft officieel op 6/12 staan.

- De Smet, Hendrik & Freek Van de Velde 2013. 'Serving two masters: form-function friction in syntactic amalgams'. *Studies in Language* 37(3): 534–565.
- Geeraerts, Dirk & Gitte Kristiansen. Forthcoming. 'Variationist linguistics'. In: Ewa Dabrowska & Dagmar Divjak (eds.), *Handbook of Cognitive Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ghesquière, Lobke & Freek Van de Velde. 2011. 'A corpus-based account of the development of English *such* and Dutch *zulk*: Identification, intensification and (inter)subjectification'. *Cognitive Linguistics* 22(4): 765-797.
- Gibson, Edward & Evelina Fedorenko. 2013. 'The need for quantitative methods in syntax and semantics research'. *Language and Cognitive Processes* 28(1-2): 88-124.
- Hopper, Paul J. 1987. 'Emergent Grammar'. *BLS* 13: 139-157.
- Hopper, Paul J. 1998. 'Emergent Grammar'. In: Michael Tomasello (ed.), *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 155-175.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth C. Traugott. 2003. *Grammaticalization*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jansen, Matilde. 2013. 'Grammaticaal zijn we allemaal. Taalportaal beschrijft Nederlandse en Friese grammatica voor internationaal publiek.' *Kennislink* 10/07/2013. (<http://www.kennislink.nl/publicaties/grammaticaal-zijn-we-allemaal>, bezocht op 28/10/2013).
- Narrog, Heiko & Bernd Heine (eds.). 2011. *The Oxford handbook of grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Paardekooper, Piet C. 1971. *Beknopte ABN-syntaxis*. 4^e dr. 's-Hertogenbosch: Malmberg.
- Payne, John & Rodney Huddleston. 2002. 'Nouns and noun phrases'. In: Rodney Huddleston & Geoffrey Pullum (et al.), *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press. 423-523.
- Ruette, Tom & Freek Van de Velde. 2013. 'Moroccorp: tien miljoen woorden uit twee Marokkaans-Nederlandse chatkanalen'. *Lexikos*.
- Sprouse, Jon & Diogo Almeida. 2012. 'Assessing the reliability of textbook data in syntax: Adger's *Core Syntax*'. *Journal of Linguistics* 48: 609-652.
- Van Bree, Cor. 1996. *Historische taalkunde*. 2^e dr. Leuven: Acco.
- Verhagen, Arie. 2005. 'Constructiegrammatica en 'usage based' taalkunde'. *Nederlandse Taalkunde* 10: 197-222.
- Van der Horst, Johannes M. 1995. *Analytische taalkunde*. Groningen: Nijhoff.
- Van der Horst, Johannes M. 2008. *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van der Horst, Johannes M. & Kees van der Horst. 1999. *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. 's-Gravenhage: SDU.
- Van der Horst, Johannes M. & Freek Van de Velde. 2003. 'Zo vreemd een groep'. *Taal & Tongval* Themanummer 15/16: 237-250.
- Van der Lubbe, Henricus Franciscus Alphonsus. 1968 [1958]. *Woordvolgorde in het Nederlands: een synchrone structurele beschouwing*. Assen: Van Gorcum.
- Van de Velde, Freek. 2007. *De syntactische bouw van de Nederlandse nominale constituent: een diachroon onderzoek*. Doct. Diss. KU Leuven.
- Van de Velde, Freek. 2009. *De Nederlandse nominale constituent. Structuur en geschiedenis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van de Velde, Freek. 2010a. 'The emergence of the determiner in the Dutch NP'. *Linguistics* 48: 263-299.
- Van de Velde, Freek. 2010b. 'Het verdwijnen van een linguïstisch taboe: variatie en groei van de syntactische complexiteit van de NP'. *Nederlandse Taalkunde* 15(2): 244-247.

- Van de Velde, Freek. 2010c. 'Ontwikkelingen in de linkerperiferie van de nominale constituent'. *Nederlandse Taalkunde* 15(2): 220-237.
- Van de Velde, Freek. 2011a. 'Anaphoric adjectives becoming determiners. A corpus-based account'. In: Petra Sleeman & Harry Perridon (eds.), *The noun phrase in Romance and Germanic: structure, variation, and change*. Amsterdam: John Benjamins. 241-256.
- Van de Velde, Freek. 2011b. 'Left-peripheral expansion of the English NP'. *English Language and Linguistics* 15(2): 387-415.
- Van de Velde, Freek. 2012. 'A structural-functional account of NP-internal mood'. *Lingua* 122(1): 1-23.
- Van de Velde, Freek & Johannes M. van der Horst. 2013. 'Homoplasy in diachronic grammar'. *Language Sciences* 36: 66-77.
- Van de Velde, Freek & Fred Weerman. 2014. 'The resilient nature of adjectival inflection in Dutch'. In: Petra Sleeman, Freek Van de Velde & Harry Perridon (eds.), *Adjectives in Germanic and Romance*. Amsterdam: John Benjamins. 113-145.
- Vandeweghe, Willy (m.m.v. Magda Devos et al.). 2000. *Grammatica van de Nederlandse zin*. Leuven: Garant.
- Van Oostendorp, Marc. 2013. 'Hoe wetenschappelijk is de taalwetenschap?' *Neder-L*, 28/10/2013. (<http://nederl.blogspot.nl/2013/10/hoe-wetenschappelijk-is-de.html>, bezocht op 28/10/2013).

Over de auteur

Freek Van de Velde

KU Leuven/FWO-Vlaanderen)

freek.vandevelde@arts.kuleuven.be